

FIGYELO

Fiatalok „Híd”-ja

A fiatalok sem tartják helyénvalónak, és nem is helyénvaló — megkülönböztetni a fiatalok irodalmát. Kiktől is, kiknek az irodalmától? A »felnőttekétől«, az »öregkeitől«? Annyi bizonyos, hogy a fiatalok Hídja nem igen áll a »felnőtteké« mögött, — színvonalban, nívóban, irnitudásban. S ha a borítéklap belső oldala nem árulkodna, ha a bevezetőcikk bemutatójában rá nem mutatna arra, hogy új nemzedék áll elénk — alig vettük volna észre a különbséget. Hacsak az ismeretlen nevekre rá nem csodálkozunk. Mert, mi tűrés-tagadás csaknem minden számában ugyanazokat a neveket »hozza« a Híd, és így nem is olyan nehéz észrevenni az újak jelentkezését. Az ismeretlenekét. Volt ugyan egynéhány ismertnevű közöttük. Német és Petkovics neve nem ismeretlenek a közönség előtt. De a többi nevet csak az ismerte, aki valami okból az Ifjúság Szavát lapozgatja. Talán, éppen azért, mert maga is — fiatal.

Ámbár a fiatalságról, mint már mondtuk, nem helyes külön megemlékezni. Maguk a fiatalok is bejelentették, hogy nem szándékoznak bejelenteni fiatalságukat. Ha, az irnitudásra, a színvonalra gondolunk — fölösleges is ez. Feltétlenül beolvadhatnak már az új nemzedék tagjai a régebben írók közé. Semmi esetre sem úgy fognak különválni tőlük mint olaj a vizről, aszerint, hogy fiatal-e vagy öreg. Tehetségben, irnitudásban, stílusban, nyelvben, szépségszeretben, (talán szóimádatban), nem állanak az ismert írók mögött már ma sem. Jó érzés volt ebből a szempontból olvasgatni az áprilisi számot, talán már kissé azzal az érzéssel: lesz aki leváltson bennünket! Mert a mi viszonylatainkban, vajdasági magyar viszonylatban, jelent az valamit, ha 16 új név áll elibénk és ha tudjuk, hogy rajtuk kívül is vannak még fiatal magyar írók. Így, majd egykor nyugodtabban tesszük le a tollat.

Persze, minderről nem kellett volna írni, ha, a fiatalság nem jelentene mégis valami **minuszt**. Mert sokszor jelent. Éppen arról kellene írni, hogy ez a baj a fiatalság gyermekbetegsége, szóval arról, hogy nem kell megijedni tőle. A legtöbb ember, talán a legtöbb író-ember — fiatalságában a legvénebb. A legfáradtabb. Akad közöttük itt-ott egykettő, aki megőrzi vénségét meglett-korára, vénségére is, de ez ritka kivétel. Egy-két évi válság után kivirul bennük az élet, az optimizmus, az egészség és jólesően beszélnek majd arról, hogy nemrégén, — jaj,

de nagyon régen volt, — menekültek volna, maguk se tudják mi elől, hová, talán éppen mostani, ma már elért, egészséges, öröms voltukba.

Azt hiszem, ez a nyitja, kulcsa mindannak, amit artizmusnak, az artisztikum túlbecsülésének, imádatának, szép szavak, ötvözött formák önmagában való bódult keresésének, egyszóval formalizmusnak nevezhetnék, amit lehetetlen észre nem venni az áprilisi számban és sokszor az Ifjúság Szavában is. Emlékszem — én is húsz éves koromban voltam a legvénebb és legartisztikusabb, a nyelvem is akkor volt leggazdagabb akkor találtam a legtöbb új szóra. Persze, akkor más világ volt, és Horthy jövetele, meg az Obznana nem kissé járultak hozzá húszéves vénségemhez. Erről is van szó. Arról, hogy most más világ van, és így a gyermekbetegség is még rövidebb ideig fog tartani, mint harminc esztendeje. Ha már jelentkezett. Érdekes azért az, hogy akkor az expreszszionizmus, aktivizmus formalizmusa jegyzett el bennünket rövid időre, most pedig fiataljaink egy lépéssel annak is mögéje lépnek, és az »aktivista« irányok előtti időkre nyúlnak vissza. Ahhoz, amit mi éppen akkor hagytunk el.

Talán Tomán László írása érzékeltetheti leginkább azt, amit mondtam és, amit még mondani akarok. Hiszen, főleg róla van szó és egyes lírikusainkról, Fehér Ferencről, Borús Erzsébetről, Hatala Zoltánról és Bori Imréről is némileg, de leginkább az első háromról, akik viszont, tehetségben, irmitudásban, nyelvben is, az elsők között állnak. Aiktól feltétlenül sokat várhatunk.

Tomán László szépen ír, és Tomán Lászlónak vannak igen helyes és frappáns meglátásai. Tudja láttatni is meglátásait. Mindez sokat jelent. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy mindenben igazat adunk Tománnak, hogy minden észrevételét láttatlanba is a magunkévá tesszük. Ezzel azt is akarom mondani, hogy Tomán László teljes szubjektív, impresszionisztikus kritikát mond Debreczeni verseiről. Szinte, azt mondhatnók, hogy Debreczeni önmagára talált, és ennek az öröms önmagára találásnak ad itt kifejezést. Igyekszik alkalmazni, persze, azért a tudományos esztétika egyes tételeit, de ezt nagyon egyéni, szubjektív módon cselekszi. (Ez az oka annak, hogy magam sem — igyekezvén beleélni magam fiataljaink valójába — idegenkedem az írásomban a szubjektív élményszerűségtől, tudatosan sem.)

Tomán szerint, a költő is — ember, és ez főleg azt jelenti szerinte, hogy belső, intím élete van, lírai élete van, hogy más szóval; éppen ez a belső élet, éppen ennek a belső, intím életnek az adása — a líra. Ebben, természetesen, szörnyen téved, és például ellentétbe kerül, hogy másokat nem említsünk — Petőfi Sándorral, Ady Endrével, József Attilával. Sőt — Balassával és Csokonaival is. A magyar lírával általában. Mert — »Vitézek mi lehet... szebb dolog a végeknél«. És: — »Ha nem tudsz mást, mint eldalolni Saját fájdalomad s örömed: Nincs rád szüksége a világnak. S azért a szent fát félre tedd«. Nem tudom mi és ki maradna meg a magyar lírából, ha Tomán Lászlóra, Tomán Lászlókra hallgattak volna a mult és jelen magyar lírikusai. Hiszen, még Kosztolányi is legbelsőbb intimitását adta — a »pardon« rovatban...*

A költő is ember, — mondja Tomán László, és ebben igaza van.

Kosztolányi Dezső a proletár diktatura bukása után a „Nemzet“ „Pardon“ rovatát vezette. Ezekben az írásokban felhívta az elleforradalmi hatóságok figyelmét egyes még élő, szabadlábbon lévő, népi harcosokra.

De, az ember teljesség, totalitás, egész, — nem csupán belső intimitás. Aki csupán az intimitást tartja »embernek«, — elhagyja az emberi területet, a humánumot, legkülönb részétől fosztja meg az embert. Hogy a külvilág adása nem lehet líra, hanem epika, az is hatalmas tévedés. Petőfi, Ady, József harcos versei igenis lírát adnak, és egyben az írók legbensőbb »intimitását«. Viszont, Kosztolányi »vörös« versei, természetesen, nem adnak ilyen lírai bensőséget, mert nem őszinték, nem átélték. Mert rájuk is rácsodálkozhatott volna a költő később, hogy »pardon!« Éppen erről van szó. Arról, hogy azon múlik minden — élmenye-e a harc a lírai költőnek? Igazat mond-e, vagy hazudik?

Aki őszintén adja a »külvilág« költészetét, az egyúttal belső intimitását is megszólaltatta, mert talán éppen ez a legbensőbb intimitása! Adynak, Petőfinak a társadalmi harc volt annyira benső, életlényege mint a szerelem, és tulajdonképpen, a szerelmet sem tudták elképzelni, megélni elszigetelten. Petőfi, erről esztétikai-lírai verset is írt. Mert a szerelem sem csupán — biológia. Egészen más azután az, ha valaki, talán erőszakoltan, nem ad szerelmi költészetet, ha ezt elfojtja magában. Mert akkor, ugyancsak nem adta a teljes embert önmagában. Bár a külvilág az ember belvilágává változik állandóan, és onnan tör azután újra utat a külvilágba — az élmény erejével. Az ilyen költészet az ember legbensőjében gyökeredzik és — líra. Sőt, tovább mehetünk: Nem lehet a külvilágtól teljesen elvonatkozni és elszigetelődni. Az ember »benső, lelki élete« nem lehet »független a körülötte zajló csatáktól, dobhártyaszaggató traktordübörgéstől, sőt sokszor még az élet kínrafeszítettjeinek gyűlöletet zokogó jajától sem«. Aki ezt meg tudja tenni, az nem normális ember, az forduljon a patológia szakértőjéhez tanácsért. Én legalább, emlékszem még arra, amikor Európa legjobb causeurjét hallhattam a spanyol lányokról és spanyol festészetről csevegni egy vasúti kocsiban. Határozottan tudom, hogy amikor szemben, egy nyitott kocsiban láttunk ázni-fázni viharvert csontvázembereket szinte már hullám-nőtt szakállal, akkor aznap senki sem tudott közülünk megszólalni, senki sem tudott közülünk mesét hallgatni — másról. Egy ilyen látvány a legintimebb szerelmi légyottot is megkészeríti és véget vet annak. Ha emberek szerelmi légyottjáról van, természetesen, szó. Egy ilyen külvilági, epikus jelenet igenis legbensőbb lírát adhat, akkor is, ha harcrahívással végződik! Mert ez megélt harcrahívás lesz!

És ebben az értelemben, szó sem lehet arról, hogy korunk nem lírikus kor. Bizonyos, hogy az új epikus korszak kezdetét vette körülötünk. Kissé persze drámai is ez a korszak. De, — hogy mindezt milyen »mellre szívjuk« és hogy nem ember, aki korunk mellett hidegen tud elhaladni, csak époszt lát benne, az is egészen bizonyos. Szóval, rossz — tankönyvbeosztás lenne az amely vagy politikumot lát a költészetben vagy lírát. Egészen rossz és metafizikus, antidialektikus volna az a tankönyvbeosztás is, amely különválasztaná az époszt és drámát a lírától, amely nem látná meg az ember és a világ egységét, a költészet egységét az ellentétekben. Egyszóval: a líra nem jelent és nem jelentett soha apolitikumot! Embere válogatja! De apolitikus ember nincs! Esetleg látszatra. Mert a dekadens artisták és formalisták is valakit, valakiket fejeztek ki és tükrözték, ha azzal esetleg nem is voltak tisztában. Csak mi éppen

nem szívesen tükröztetjük **azokat**. Hát erről van szó! Arról, hogy Kosztolányi is adott politikát, csak hogy éppen a »pardon!« politikáját.

Félek, hogy, akarva vagy nem-akarva — fiatal lírikusaink is adtak minden berzenkedésük ellenére — és éppen ezzel, — politikát. Csak éppen nem **kívánatos** politikát. Legbensőbb intimitásukat adták, apolitikus mivoltukat. De beteges, de dekadensen vén és fáradt ez a benső élet, és éppen ezért, ezek a fiatalok még ma, — persze tudva-tudjuk, hogy holnap már nem, mert hiszen fejlődnek és legyőzik mai lelki válságukat, — újra megfiatalodnak! Menekülnének fiatal vénségüktől, mai mivoltuktól. Félnék a vénségtől, ami pedig bennük van, ami elől csak egy úton menekülhetnek, — ha levetik magukról, ha elvetik maguktól, ha legyőzik a válságot, ha újra élni kezdenek. Én, éppen azt hiszem, hogy ezt a külvilágtól elszigetelten meg sem próbálhatják. Hogy e célból el kell járniok az emberek közé! Szóval: — »Meneküljünk, meneküljünk« — mai önmagunktól, szóval: legyünk új emberek! Mert addig, csakugyan »hívom az ifjúságom, — így mindenről lekésve, mindent csak megálmoldva...« Persze amíg csak — vendég akarok lenni az emberek között, az életben, amíg fönn maradok az elefántcsont toronyban. Amíg a lánytól is isszonyodom, amíg azt hiszem, hogy élni és szeretni — bűn! Amíg a forma olyannyira fontos lesz, hogy érette, a »b« alliterációja kedvéért »barna« a bénaság is. Amíg olyan távol kerültem testvéreimtől, szüleimtől, hogy bocsánatot kell kérnem tőlük, hogy ime meglátogatom őket... (Borús, Fehér versei).

Úgy érezzük, ugyanebbe a tévedésbe esik Bori Imre is, amikor oly éles merevséggel különbözteti meg egymástól a lírát és époszt, amikor nem látja meg az époszban a lírát, a lírában az epikus elemet: mind a kettőben az emberit.

Ezzel, persze nem azt akarom mondani, hogy nem külön műfajok az éposz és a líra és azt sem, hogy talán csakugyan ne lett volna epikus korszaka az emberiségnek, a költészetnek. Viszont ugyanakkor, az epikus korban volt líra is. Hogy azután az époszt felváltotta a polgári regény, az is valóság, de ugyanúgy valóság az is, hogy ma új korszakba vagyunk átlépőben, elhagyjuk a polgári korszakot és társadalmibb, kollektívebb szakaszba haladunk át. Merném azt állítani, hogy **új epikus kor** küszöbén állunk — tekintet nélkül arra, hogy milyen lesz az új epikus írások formája, hogy közelebb áll-e majd a regényhez, vagy az époszhoz és hogy mennyi lesz benne a lírai elem. Amikor az osztály nélküli társadalom — 1900-ig legnagyobb forradalmát élte meg a világ — mert óriási jelentőségű forradalom volt az átmenet az osztálytársadalomba — akkor jelent meg az éposz. És ma, amikor még nagyobb forradalmat élünk át, mert az osztály nélküli társadalmat építjük a számos, csupán egymásba átmenő osztályrendszer után, ma újra oly mozgalmas korunk, hogy ez igenis új époszt teremtett, és teremt, ha az nem is alakult ki még teljesen. Ezt a súlyos kört **megérezni** igenis lírai feladat. Az osztály nélküli társadalomban fog az egyén csupán igazán kivirulni, de olyan új egyén amelynek érdeke nem ütközik össze a társadalom, az ember érdekeivel. Ez az új egyéniség új lírát is teremt. Semmiesetre sem olyan lírát, mint mondjuk a Szép Ernőké, Kosztolányi Dezsőké volt.

Tomán László, ha nem is mindenütt, de helyesen észleli és fejezi ki azt, hogy líránk sokszor felszínes, »nem igyekszik mélyére hatolni

a valóságnak, megelégszik a jelszavakkal», s úgy gondolja, hogy Debreczeni versei »többet láttatnak, mint a jelszavaktól hangos alkalmi verselmények«. Itt már a helyes meglátás helytelen elmélettel keveredik. Nehéz ugyanis Tománnal együtt különválasztani a politikai verset (Petőfi, Ady, József stb) a csakugyan csupán jelszavat adó, csupán alkalmi és csupán verselménytől. Lírai költészetünkben, — pontosabb lesznek: vajdasági magyar újabb lírai költészetünkben ugyanis, van számos vers, amely politikumot ad, de nem alkalmi verselmény, hanem komoly művészet. Ilyen művészetet adott Gál, és adott Thurzó is. Annyi bizonyos, és ebben teljesen megegyezem Tomán véleményével, hogy újabb líránkon sokat ront a parolás verselés, hogy újabb líránk sokszor nem ad költészetet, mert éppen az új formalizmusba téved. De — és itt nem tartom helyesnek, helytállónak Tomán véleményét — itt éppen arról van szó: megélték-e a Debreczeni versei, többet adnak-e, az ő útját kell-e követniök fiatal költőinknek?! »Debreczeni köteté már haladást jelent, — különösen formai szempontból«, — írja Tomán László. Ebben igazat adunk neki. Kérdés már most csak az, hogy ez a forma teljesen megfelel-e az új tartalomnak, az újabb Debreczeni-versekben és — megfelelne-e fiatal költőink mondanivalójának is?! Mert erről van éppen szó. A forma s tartalom egységéről. Gellér és diákjai például tudják, hogy enélkül nincs művészet. Debreczeni művészi formát ad, és ez a forma meg is felel bizonyos mondanivalójának. De nem felel még minden mondanivalójának! Egész bizonyos, hogy a »Debreczeni-forma« (ha mondhatjuk annak; azt hiszem vajdasági viszonylatban mondhatjuk, habár tudjuk, hogy nem eredeti forma) távól áll az új formalizmustól. Ebben Debreczeni követendő példát adott. Ebben egyezem Tománnal. Viszont Tomán nem vett tudomást arról, hogy költőnk az új formalizmus elől — a régi formalizmusba menekült. Nem vette észre, hogy ez a régi formalizmus megfelelt régi, polgári, dekadens, artisztikus mondanivalójának, de nem felel meg harcos verseinek, azoknak, amelyeket Tomán a »kés« motívumával jellemez. Nem felelnek meg a ma építő verseinek sem. Az új mondanivaló, új formát teremt magának. Debreczeninél még nem teremtette meg.

Így lehet azután, hogy sokszor játékosak ezek a versek. Tomán szerint »nincs erőszakoltság ezekben a versekben, őszintén folynak a sorok...« Egyben igaza van Tománnak. Debreczeni igen könnyen versel, virtuóz a technikája, és nincs erőszakoltság ebben az értelemben verseiben. Viszont, sok bennük a játékosság, a játékos, könnyed formakedvelés, és nagyon sokszor az az érzésünk, hogy a forma hatott ki a mondanivalóra, amúgy Kosztolányiasan, nem fordítva — nem a mondanivaló alakította a formát. Éppen ezért, sokszor nem az az érzésem mint Tománnak, hogy Debreczeni versei költészetünk legátéltebb versei. Tudatos, játékos verselés nyilvánul meg például, szerintem, az ilyen sorokban: »Cseresznye, kényes kertek éke, Barack bíbora, szilva kéke!« Végeredményben: elvetjük feltétlenül az új formalizmust, de nem menekülünk előle a régi, dekadens, artisztikus formalizmusba, amely esetleg visszarántana, — mint fiatal lírikusainkat! — a régi, artisztikus játékos »mondanivalóba«, tartalomba, a dekadenciába. Megélt, őszinte lírát akarunk és várunk költőinktől, szép formában — de az új mondanivalónak megfelelő új és szép formában! Ezért, persze meg kell még

kínlódni! Ezt, persze, nem találjuk készen, sem Kosztolányinál, Debreczeninél, sem Tóth Árpádnál vagy másnál. Ezt meg kell teremteni. Ezt, el is várjuk a fiataloktól, és mindazoktól, akikben ehhez meg van a tehetség.

Ehhez, természetesen, még sokat kell fejlődniök fiataljainknak. Az első lépés biztató, bár sokban elszomorító is. Mert előlről kezdték a fejlődést — a dekadens formalizmusnál, és így nagy utat kell megtenniök, hogy megkerülve az új formalizmus vétkét, — oda jussanak az új ember adásához, az új ember megteremtéséhez önmagukban és másokban. Ennek az új embernek, persze, új a mondanivalója, és megtalálja hozzá az új formát is.

Fiataljaink útjuk, fejlődésük elején állanak. Persze, a további fejlődés megkívánja a perspektívát tőlük. Tudniok kell, hogy még csak az első lépést tették meg, hogy még előttük áll az út. Tisztában kell lenniök azzal, hogy van fejlődés, hogy mindent így, perspektívásan szemléljenek. Ezt azért mondom, mert még nincs meg bennük ez a perspektívás látási mód. Tomán László például, egy szóval sem említette, hogy Debreczeni versei bizonyos haladást mutatnak. Pedig a versek sorrendjének összeállítói gondoltak erre, arra, hogy ne csupán egyes verseket, de egy ember útját is értékeltessék egyúttal. Tomán meglátta az egyes versek ciklus-szerű más-ságát, de nem látta meg, a más, időbeli újat, fejlődést jelent. Hogy Debreczeni a játékos, dekadens »mondanivalóból« a hárchoz jutott el, az új mondanivalóhoz jutott el, ha még nem is teremtette meg hozzá az új formát. Azt hiszem, ezzel megmondtam mindent amit meg kellett mondani. Azt hiszem felesleges említeni talán azt hogy ez az írás nem akar Debreczeniről mondani véleményt, hogy az más, átfogóbb írás feladata lesz.

Lőrinc Péter